

دانش سیاسی ۵

زیر نظر
حسین بشیریه

گذار به دموکراسی

نشر نگاه معاصر

گذار به دموکراسی

زیر نظر حسین بشیریه

ناشر: نگاه معاصر (وابسته به مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر) / مدیر هنری:
باسم الرسام / حروفچینی و صفحه آرایی: کارگاه نگاه معاصر (تینا حسامی) /
لیتوگرافی: نوید/ چاپ و صحافی: فرنو/ چاپ سوم: زمستان ۱۳۸۷ / شمارگان:
۳۰۰۰ نسخه/ قیمت: ۵۷۰۰ تومان

نگاه معاصر
ناشر نگاه معاصر

نشانی: تهران میخی سیتی، بسیج غربی، رضوان ۲، بلوک ۱۱، واحد ۱۰

همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

بشیریه، حسین، ۱۳۳۲ - گردآورنده و مترجم

گذار به دموکراسی / زیر نظر حسین بشیریه. - تهران: نگاه معاصر، ۱۳۸۴.

۳۳۷ ص.: جدول. -- (دانش سیاسی؛ ۵)

ISBN: 964-7763-34-4

عنوان دیگر: گذار به دموکراسی (مباحث نظری).

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه.

۱. دموکراسی. الف. عنوان. ب. عنوان: گذار به دموکراسی (مباحث نظری).

۳۲۱/۸

JC ۲۲۳/ ۵۶

۲۲۱۵-۴۴

کتابخانه ملی ایران

فهرست

دبیاچه ۷

۱. موج جدید نظریه‌های گذار به دموکراسی ۹

حسین بشیریه

۲. زمینه‌های سیاسی و اجتماعی فروپاشی رژیم‌های غیردموکراتیک

و گذار آنها به دموکراسی ۵۷

حسین بشیریه

۳. موانع گذار به دموکراسی در ایران ۸۷

حسین بشیریه

۴. آیا همه دنیا می‌تواند دموکراتیک شود؟ ۱۰۳

لاری دیاموند

ترجمه‌النار علیزاده اشرفی

۵. مردم دموکراسی را چگونه می‌بینند؟ ۱۵۹

لاری دیاموند

ترجمه منصور انصاری

۶. مشکلات گذارهای همزمان ۱۹۵

لسلی الیوت آرمیجو، توماس جی. بی‌یر استکر، و آبراهام ف. لاونتال

ترجمه ابوالفضل دلاوری

۷. سازمان‌های بین‌المللی و ظهور دموکراسی ۲۲۷

مری کمر فور دکوپر

ترجمه علیرضا نامور حقیقی

۸. چالشها و فرصتهای فراروی گذار به دموکراسی ۲۶۷

منصور انصاری

دیباچه

امروزه مبحث نظری گذار به دموکراسی و زمینه‌های اجتماعی آن مهمترین مبحث در جامعه‌شناسی سیاسی به شمار می‌رود و حتی می‌توان گفت که با توجه به اهمیت این مبحث، جامعه‌شناسی سیاسی چیزی جز جامعه‌شناسی زمینه‌های گذار به دموکراسی نیست. با افزایش شمار دموکراسی‌ها در ربع قرن اخیر دامنه نظریه‌پردازی درباره گذار به دموکراسی نیز به شیوه بی‌سابقه‌ای گسترش یافته است. برخی از نویسندگان از ظهور امواج پی‌درپی دموکراسی در صحنه جهانی سخن گفته‌اند. هر موج دموکراسی مجموعه تحولاتی است که در طی مدت زمان نسبتاً معینی در درون نظام‌های سیاسی گوناگونی در جهت پیشرفت فرایندهای دموکراتیک رخ می‌دهد. ساموئل هانتینگتون نویسنده آمریکایی از سه موج دموکراسی سخن به میان آورده است: موج اول از ۱۸۲۸ تا ۱۹۲۶، موج دوم از ۱۹۲۶ تا ۱۹۷۵ و موج سوم از ۱۹۷۴ به بعد موجب گذار از رژیم‌های غیردموکراتیک به نظام‌های دموکراتیک در مناطق گوناگون جهان شد. در موج سوم کشورهای غیردموکراتیک اروپا، رژیم‌های کمونیستی بلوک شرق و بسیاری از کشورهای آسیایی و آمریکای لاتین به دموکراسی گذر کردند. طبعاً در خصوص دلایل و علل دموکراتیزاسیون و گذار به دموکراسی نگرش‌های گوناگونی پیدا شده است. نگرش نهفته در پس نظریه امواج دموکراسی نگرش سرایت دموکراسی از منطقه‌ای به منطقه‌ای دیگر در سطح جهان و یا دست کم در درون مناطق فرهنگی - جغرافیایی خاصی مانند اروپای شرقی، آمریکای لاتین و آسیای جنوب شرقی است. برخی دیگر از صاحب‌نظران بر نقش جهانی شدن اقتصاد و فرهنگ و ارتباطات و تاثیر آن بر گسترش جامعه مدنی در سطح جهانی، تقویت گفتمان حقوق بشر و حمایت از جنبش‌های دموکراتیک در مناطق گوناگون جهان سخن به میان می‌آورند. نظریه‌های جهانی با وجود توجه به مهمترین تحولات در عین حال گاه چندان عنایتی به منظر تحولات درونی کشورها و

زمینه‌های مبارزات سیاسی و طبقاتی در آنها نمی‌کنند، در حالی که بدون پیدایش زمینه‌های مساعد درونی برای گذار به دموکراسی، ممکن است عوامل جهانی و بین‌المللی چندان موثر نیفتند. از همین رو نباید امکان مقاومت رژیم‌های غیردموکراتیک در مقابل امواج دموکراسی در سطح جهان را نادیده گرفت. با این همه نباید از سوی دیگر نقش مؤثر عوامل جهانی را در فعال ساختن توانمندی‌های نهفته درونی نادیده گذاشت.

چنانکه گفتیم در دو سه دهه اخیر ادبیات نظری پربراری پیرامون مبحث گذار به دموکراسی تولید شده است. این ادبیات دیگر چندان با مباحث فلسفی در باب معنا و مفهوم دموکراسی و یا با خود نظام‌های دموکراتیک به عنوان نظام‌های سیاسی جاافتاده سر و کاری ندارد بلکه صرفاً فرایند گذار از رژیم‌های اقتدارطلب به رژیم‌های دموکراتیک و استقرار و استحکام دموکراسی‌های نوپا در کوتاه‌مدت در کانون توجه آن قرار می‌گیرد. گرچه در زبان فارسی آثار ارزشمندی در باب دموکراسی و نظام‌های دموکراتیک تألیف و ترجمه شده است اما مبحث محدودتر گذار به دموکراسی چه از چشم‌انداز جامعه‌شناسی سیاسی و چه از لحاظ نظریه‌های جهانی، اخیراً مطرح شده است و از همین رو پیرامون آن ادبیات گسترده‌ای در دست نیست. هدف این مجموعه از دفترهای نظری درباره "گذار به دموکراسی" تولید چنین ادبیاتی از طریق تألیف و یا ترجمه مقالات است.

حسین بشیریه

فروردین ۸۴

موج جدید نظریه‌های گذار به دموکراسی

حسین بشیریه

www.ketab.ir

پیشگفتار^۱

امروزه در آغاز سده بیست و یکم میلادی چنین به نظر می‌رسد که دموکراسی به عنوان نظام سیاسی بلامنازع در حال گسترش در سراسر جهان باشد. موج سوم دموکراسی با فروپاشی نظام‌های غیردموکراتیک اروپای جنوبی یعنی پرتغال، اسپانیا و یونان در دهه ۱۹۷۰ و بسیاری از رژیم‌های نظامی آمریکای لاتین و برخی کشورهای آسیایی در دهه ۱۹۸۰ و گذار به دموکراسی در اروپای شرقی در دهه ۱۹۹۰ اوج بی‌سابقه‌ای پیدا کرد. بر طبق آمار خانه آزادی میان سال‌های ۱۹۷۴ و ۱۹۹۰، در ۳۰ کشور که دارای رژیم‌های غیردموکراتیک بودند، نظام دموکراسی برقرار شد. در فاصله سال‌های ۱۹۹۰ و ۱۹۹۶ نیز ۳۰ کشور دیگر در اروپای شرقی و مرکزی و در اتحاد شوروی و آفریقا، دارای رژیم‌های دموکراتیک شدند. در ۱۹۹۷ براساس آمار خانه آزادی از ۱۹۱ کشور در جهان ۱۱۷ کشور دارای رژیم‌های اساساً دموکراتیک بودند.^۲ در سال ۲۰۰۰ از ۱۹۲ کشور بر طبق آمار خانه آزادی ۱۲۰ کشور دارای نظام «دموکراسی انتخاباتی» شده بودند.^۳ بر طبق همین آمار در حالی که در سال ۱۹۷۴، از ۱۵۰ کشور ۴۱ کشور دارای رژیم دموکراتیک بودند. در سال ۲۰۰۴، از ۱۹۳ کشور، ۱۲۱ کشور دارای نظام دموکراسی انتخاباتی به‌شمار می‌رفتند.

تحت تأثیر همین موج خیزنده دموکراسی موج تازه‌ای از نظریه‌پردازی

۱. این مقاله به عنوان یکی از مقالات مستخرج از طرح پژوهشی مطالعه تطبیقی گذار به دموکراسی با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه تهران نگاشته شده است.

۲. Larry Diamond, *Developing Democracy*. (Johns Hopkins University 1999), p. 25.

۳. L. Diamond and M. Plattner (eds.) *The Global Divergence of Democracies*. (Johns Hopkins University 2001), p. x.

در باره شیوه‌ها، اشکال و زمینه‌های گذار به دموکراسی در حوزه جامعه‌شناسی سیاسی پدید آمده است. دلایل، علل، شیوه‌ها و مراحل و پیامدهای گذار موضوعات اصلی نظریه‌پردازی‌های جدید را تشکیل می‌دهند که از زوایای فکری گوناگونی به این فرایند نظر می‌کنند.

مراد از دموکراسی در این تحلیل‌ها نه لزوماً نوعی نظام آرمانی در مفهوم حداکثری آن به عنوان شیوه زندگی دموکراتیک در همه حوزه‌ها، بلکه نوعی از نظام‌های سیاسی موجود به معنایی حداقلی و به عنوان شیوه‌ای از حکومت و یا «تکنولوژی سیاسی» است که در آن اقتدار سیاسی از طریق رقابت و مشارکت در انتخابات به واسطه احزاب سیاسی از رأی و رضایت اکثریت مردم به عنوان سرچشمه اصلی مشروعیت سیاسی نشئت می‌گیرد.^۱ در دموکراسی به معنای حداقلی آن حزب یا گروه حاکمه منتخب مردم براساس انتخابات آزاد، رقابتی و منظم قدرت دولتی را برای مدتی معین به دست می‌گیرد و در جهت اهداف اعلام شده خود اعمال می‌کند. طبعاً در دموکراسی حداقلی یا دموکراسی به عنوان روش و تکنولوژی، سیاست و حکومت نیازمند تضمین آزادی‌های عمومی به‌ویژه آزادی بیان و اجتماع و تحزب و دسته‌بندی سیاسی و انتقال آزاد اطلاعات و رقابت ایدئولوژیک در عرصه عمومی است که لوازم حداقل دموکراسی به‌شمار می‌روند. شاید بتوان گفت که دموکراسی حداقل مفهومی سیاسی است یعنی در عرصه سیاست و روابط قدرت نمودار می‌شود در حالی که دموکراسی حداکثری مفهومی فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی است که در آن باید آزادی‌ها و حقوق مدنی و عمومی در معنای سیاسی آن به واسطه برقراری میزانی از توزیع عادلانه و عدالت اجتماعی از پشتوانه لازم برخوردار شوند به نحوی که همه گروه‌های ذینفع و طبقات اجتماعی بتوانند به شیوه‌ای نسبتاً برابر در حوزه قدرت دولتی رقابت و مشارکت کنند و در نتیجه فرهنگ دموکراتیک در سطح کل

۱. تمایز میان مفاهیم در منبع زیر به روشنی توضیح داده شده است: